

Ім'я користувача:
Моца Андрій Андрійович

Дата перевірки:
10.05.2022 21:09:52 EEST

Дата звіту:
10.05.2022 21:14:39 EEST

ID перевірки:
1011134784

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

ID користувача:
100006701

Назва документа: бакалаврська Шкодина

Кількість сторінок: 46 Кількість слів: 13431 Кількість символів: 96389 Розмір файлу: 1.11 MB ID файлу: 1011032138

20.4% Схожість

Найбільша схожість: 7.39% з Інтернет-джерелом (https://tvory.net.ua/ukrainska_literatura/lib2/istoriya_ukr_lit_xix_st/2...)

19.6% Джерела з Інтернету

207

Сторінка 48

1.3% Джерела з Бібліотеки

52

Сторінка 50

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи

6

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота

**ЖАНРОВЕ ТА ТЕМАТИЧНЕ БАГАТСТВО ЛІРИКИ С. РУДАНСЬКОГО,
ШКОДИНА КАРИНА ОРЕСТІВНА**

Студентка IV курсу

Освітня програма: «Середня освіта (Українська мова і література)»

за спеціальністю 014 «Середня освіта

(Українська мова і література)»

галузі знань 01 Освіта / Педагогіка

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена Вченою радою ЗУІ

Протокол № 10 /27 жовтня 2021 року

Науковий керівник: Кордонець Олександр Анатолійович

кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології

Завідувач кафедри: Бергсасі Аніко Ференцівна

габілітований доктор, професор

Робота захищена на оцінку _____, «____» _____ 2022 року

Протокол № _____ /2022

**Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології**

Кваліфікаційна робота

ЖАНРОВЕ ТА ТЕМАТИЧНЕ БАГАТСТВО ЛІРИКИ С. РУДАНСЬКОГО

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Виконала: студентка IV курсу
ШКОДИНА КАРИНА ОРЕСТІВНИ
Освітня програма: «Середня освіта (Українська мова і література)»

Науковий керівник: Кордонець Олександр Анатолійович
кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології

Рецензент: Хававчак Олег Анатолійович,
викладач кафедри української літератури УжНУ

Берегове
2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ОРИГІНАЛЬНІСТЬ ЛІРИКИ С. РУДАНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРІНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ 50-60-Х РОКІВ ХІХ СТ.....	9
РОЗДІЛ II. ІДЕЙНО-ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ ОСОБИСТІСНОЇ ЛІРИКИ С. РУДАНСЬКОГО.....	18
РОЗДІЛ III. МОТИВИ ТА ЖАНРОВА РІЗНОМАНІТНІСТЬ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ЛІРИКИ ПОЕТА.....	30
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	44

ВСТУП

У непростій та часто трагічній історії України дев'ятнадцятому століттю належить особлива роль. Попри всі інші духовні й культурні здобутки, що ними збагатилася українська нація в XIX столітті, це той час, коли здійснилося перебазування усього духовного й культурного життя нації на живу мову, що доти як розмовна функціонувала в народному середовищі. Започаткувати здійснення цього історичного завдання судилося українському красному письменству. Саме художня література високо піднесла значення народного слова, розкрила в ньому незвідані ще глибини і смисли, саме їй належить пріоритетна роль в омовленні історичного буття української нації власним виразним, новаторським і самобутнім словом.

XIX століття дало українській літературі чимало талантів, які й здійснили це непросте завдання. Достатньо тільки згадати імена Г. Квітки-Основ'яненка, Т.Шевченка, П.Куліша, Марка Вовчка, І.Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Б.Грінченка та ін. До когорти цих визначних постатей нашої культури зараховуємо й поета Степана Руданського.

«Був це перший, може, по Шевченкові поет на Україні, якому сила поетичного таланту давала надію на велику й корисну діяльність для рідного краю»¹, – писав про Степана Руданського С.Єфремов.

Справді, цей митець мав феноменальне поетичне обдарування, що зуміло проявитися (хоча і не в повну силу) навіть за несприятливих обставин. Народився в родині православного сільського священника на Поділлі, навчався в духовному училищі (бурсі) та семінарії, де й розпочав свою творчість (спочатку писав балади, а потім – ліричні вірші). Особливо інтенсивною була творчість Руданського у період навчання в Петербурзькій медико-хірургічній академії. Вперше свої твори (кілька гуморесок та одна балада) поет побачив надрукованими в петербурзькому тижневику «Русский мир» (1859).

Проте творче життя письменника було недовгим: останні оригінальні вірші Руданського датовані 1861 роком. «По суті, не підтриманий ні редакцією «Основи» (1861 року в журналі опубліковано три оригінальні твори та три переклади), ні київською «Громадою», у членів якої надовго осіла значна частина його рукописів, Руданський так і не встановив якихось тривких стосунків з іншими культурними колами й до кінця життя залишався самотньою, напівзабутою постаттю в українській літературі»². Г.Латник відзначає, що оприлюднення поезій Руданського в «Основах» викликало бурхливу реакцію П.Куліша, який вважав, що «ці вірші нікуди не годяться». Прохолодно поставився до

¹ Єфремов С. Історія українського письменства. К.: Femina, 1995. С. 248.

² Історія української літератури XIX століття: У 2 книгах. Книга 2: Підручник / За ред. М.Жулинського. К.: Либідь, 2006. С.175.

виданих творів і М.Костомаров. Сучасний літературознавець дивується, як такий «видатний діяч української культури не помітив очевидної магії прекрасного романсу – незаперечної ознаки поетичного хисту»¹.

С.Руданський, перебуваючи в Петербурзі, підготував (переписав і оформив) три томи власних творів. «Перший під назвою «Співомовки козака Вінка Руданського, книжка перша, з 1851 року до 1857» вміщує пісні та балади в хронологічній послідовності їх написання. Другий – «Співомовки козака Вінка Руданського, книжка друга, 1857-1858 і 1859» – складається з 235 поезій, гуморесок, названих «приказками», й вірша «Студент». Третій – «Співомовки козака Вінка Руданського, 1859-1860» – це пісні, приказки, легенди, історичні поеми»².

Страждаючи від лютого безгрошів'я, студент-медик склав ще одну збірку за жанрово-тематичним принципом, призначену для видання, і надіслав її до київського цензурного комітету. Відповідь була негативною. Тоді молодий літератор зібрав нову поетичну збірку, подав її до петербурзького цензурного комітету, не сподіваючись на успіх, але влітку 1861 року отримав дозвіл на друкування. На жаль, видавця, що погодився б вкласти гроші на видання незнамого поета, не знайшлося, до того ж після закінчення академії довелося вирушати на місце нової роботи. Невдачі у спробах «що-небудь пустити у світ»³ боляче вразили митця, й у 27 років він фактично припиняє оригінальну поетичну творчість. Під час роботи в Ялті С.Руданський ще працював над перекладами, але власних художніх творів не писав.

Зважаючи на таке безталання митця із безперечним ліричним обдаруванням, цілком справедливими видаються слова І.Франка: «В Степані Руданським... має Україна одного з тих поетів, що за життя писали багато, а за злиднями приватного і публічного життя публікували дуже мало, і яким аж пізно по смерті пощастило у читачів»⁴.

Після смерті С.Руданського окремі його твори друкувалися у львівських журналах «Зоря» і «Правда». Тільки в 1880 році Олена Пчілка вперше видала в Києві збірку творів «Співомовки» (всього до неї ввійшло 28 творів) з власною передмовою, в якій високо оцінила поета і його твори, фактично вперше вказавши на оригінальність таланту митця. Поезії Руданського, на думку упорядниці, свідчать про «щирий талант, приналежать

¹ Латник Г. Український Рабле // Руданський С. Усі твори в одному томі. К.; Ірпінь: Перун, 2007. С.6.

² Степан Руданський // Усі українські письменники / Упорядн. Ю.Хізова, В.Щоголева. Харків: Торсинг Плюс, 2006. С.330.

³ Руданський С. Листи до Г.В.Руданського // Руданський С. Твори: У 3 т. К., 1973. Т.2. С.357.

⁴ Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. К.: Наукова думка, 1983. Т.41. С.306.

живою думкою, ...чуєш, як «жива душа» говорить у тих віршах – од самого серця... Бачимо ми в їх дотепність, талановитість, тішить нас у їх і мова вдатна, – та чи стількома ж викоханими «щілками» міг би Руданський заповнити українську письменність, коли б його снага була широко приложена до тієї праці?»¹.

Справжнє знайомство українського читача зі своїм поетом відбулося лише після того, як його творчістю зацікавився І.Франко. Йому вдалося роздобути певну частину художньої спадщини Руданського, а вже у 1886 році Франко на сторінках «Зорі» надрукував сорок вісім раніше не знаних творів митця. Саме з цих публікацій перед читачем постав Руданський – автор численних віршованих гуморесок, що згодом утвердилися під визначенням співомовка.

У 1898-1903 роках заходами І.Франка та А.Кримського була видана збірка творів поета в семи томах. І.Франко згадував письменника у багатьох статтях, вказував на його беззаперечний поетичний талант і найбільш оригінальними серед його художньої спадщини вважав гумористичні твори (за якими сам критик закріпив назву «співомовки»). Критик, зокрема, вказує на те, що навіть у тих гуморесках, де Руданським використано добре відомі мандрівні сюжети, автор зумів додати своєрідного колориту, нових, оригінальних фарб².

У радянську епоху поезії С.Руданського неодноразово перевидавалися, однак навіть академічне видання на початку 70-х років ХХ ст. було неповним. «З різних причин не було представлено аж 63 приказки-співомовки. Дві історичні поеми – «Мазепа, гетьман український» та «Іван Скоропада» не потрапили до тритомника через те, що «погляди поета на діяльність цих історичних осіб виявилися національно обмеженими». Така ж доля спіткала й вірш «До України». Насправді ж у цих творах Руданський виявив себе свідомим українським патріотом»³.

У ХХ столітті активізувалося вивчення творчості С.Руданського критиками й літературознавцями. Серед перших оглядових праць про біографію та творчість С.Руданського можна назвати дослідження І.Пільгука, П.Колесника, Б.Гур'єва тощо. Ще повнішими, із залученням нових матеріалів стали монографії Ю.Цекова та В.Герасименка⁴, що з'явилися у 80-х роках ХХ ст., але які також носять переважно загальний ознайомчий характер. Жанрову різноманітність поезії Руданського та її місце в

¹ Цит. за: Цеков Ю. Степан Руданський. Нарис життя і творчості. К.: Дніпро, 1983. С. 44.

² Франко І. Студії над Степаном Руданським «Ні зле, ні добре» // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. К.: Наукова думка, 1979. Т.28. С.251-255.

³ Латник Г. Український Рабле // Руданський С. Усі твори в одному томі. К.; Ірпінь: Перун, 2007. С.7.

⁴ Герасименко В. Степан Руданський: Життя і творчість. К.: Наукова думка, 1985. 175 с.

літературному процесі пошевченківської епохи в контексті розвитку усієї української лірики розглядає М.Бондар¹.

У радянську епоху зібрано цінний фактаж про біографію С.Руданського, простежено художні особливості та поетику його творів, однак всі ці праці до певної міри були ідеологічно заангажованими. Окремі поезії митця або замовчувалися, або трактувалися відверто тенденційно, самого поета намагалися «підтягнути» до статусу «революціонера-демократа», який у своїх окремих «передових» творах оспівував трудящих, закликав їх до революційної боротьби, засуджував різноманітних експлуататорів простого народу.

Новий етап у вивченні творчості С.Руданського розпочався з проголошенням незалежності України. Серед кращих праць цього періоду необхідно згадати монографію М.Сиваченка, в якій зроблено порівняльно-культурологічне дослідження співомовок поета². З'явилися дослідження, які розкривають нові, раніше не відомі аспекти біографії письменника, зокрема це публікації І.Марцінковського³, Г.Зленка⁴. М.Гончарук, даючи високу оцінку поетичному хисту С.Руданського, наголошує на потребі справді повного академічного видання творів поета з відповідними фаховими коментарями⁵.

Маємо і дослідження більш широкого, загального плану, в яких до аналізу залучалися й окремі твори С.Руданського. Так І. Лімборський у своїй праці «Сентименталізм в українській літературі» доводить існування відповідної течії в нашому письменстві XIX ст., називає її основні ознаки та особливості й досліджує вираження сентименталізму в творчості окремих письменників, в тому числі й у поезії С.Руданського⁶.

О.Даниліна, здійснюючи компаративістичні студії щодо еволюції образу українського гетьмана І.Мазепи у вітчизняному та зарубіжному письменстві протягом кількох століть, залучає до аналізу й поему С.Руданського «Мазепа, гетьман український»⁷. Історичні мотиви у віршах та поемах письменника, зокрема тих, що

¹ Бондар М. Поезія пошевченківської епохи. Система жанрів. К.: Наукова думка, 1986. 326 с.

² Сиваченко М. Студії над гуморесками С.Руданського: порівняльно-культурологічний аспект. К.: Наукова думка, 1995. 447 с.

³ Марцінковський І. Петербурзькі зустрічі лікаря-поета С.Руданського та поета-художника Т.Шевченка // Галицький лікарський вісник. 2007. №2. С.110-111.

⁴ Зленко Г. Степан Руданський – шлях до Ялти // Слово і час. 1999. №1. С. 43-45.

⁵ Гончарук М. Назріле академічне видання: С.Руданський і доля його літературної спадщини // Слово і час. 1994. №6. С. 36-39.

⁶ Лімборський І. Сентименталізм в українській літературі. Черкаси: Брама-Україна, 2009. 148 с.

⁷ Даниліна О. Еволюція образу гетьмана І.Мазепи в українській і зарубіжній літературі XVII- XX ст. Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2009. 140 с.

присвячені змалюванню козацької епохи, розглядає у широкому контексті української поезії XIX – XX ст.. К. Пирогова¹.

Ще одна важлива монографія праця – докторська дисертація О. Ткаченко, яка простежує розвиток жанру елегії в українській поезії протягом чотирьох століть. Аналізуючи зразки цього поетичного жанру з XIX ст., дослідниця залучає й твори С.Руданського, проводячи типологічні паралелі з іншими поетами цієї епохи².

Однак попри численні напрацювання сучасних науковців, наразі немає окремого дослідження, присвяченого саме ліриці С.Руданського, де б цю частину його творчої спадщини, її тематичну, жанрово-стильову різноманітність було вивчено із залученням нових літературознавчих методик, без ідеологічних, упереджених оцінок радянської доби. Саме тому вважаємо тему нашої дипломної роботи **актуальною**.

Мета бакалаврської роботи – проаналізувати жанрове та тематичне багатство лірики С.Руданського.

Для досягнення мети необхідно реалізувати наступні **завдання**:

- 1) Простежити оригінальність лірики С.Руданського в контексті розвитку української поезії 50-60-х років XIX ст.;
- 2) З'ясувати, в чому полягає ідейно-художня своєрідність особистісної лірики С.Руданського;
- 3) Визначити мотиви та жанрову різноманітність громадянської лірики поета.

Предметом дослідження є оригінальна лірика С.Руданського. **Об'єктом** вивчення виступає тематика та жанрова різноманітність цієї частини художньої спадщини митця. У роботі застосовано поєднання естетичного (літературні твори розглянуто з погляду їх художньої вартості), культурно-історичного (твори поета, а також його діяльність розглядається в суспільно-історичному контексті доби), типологічного (з'ясування типологічних паралелей між творами С.Руданського та інших митців цього часу), біографічного (відображення подій і фактів із життя поета в його творчості) **методів аналізу**.

¹ Пирогова К. Художня інтерпретація образу козацтва в українській поезії другої половини XIX – початку XX ст. Автореферат дисертації ...кандидата філологічних наук. Дніпропетровськ, 2009. 24 с.

² Ткаченко О. Розвиток жанру елегії в українській літературі XVI – XIX століть. Автореферат дисертації ...доктора філологічних наук. К., 2006. 30 с.

РОЗДІЛ І

ОРИГІНАЛЬНІСТЬ ЛІРИКИ С.РУДАНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ 50-60-Х РОКІВ ХІХ СТОЛІТТЯ

Виразні ознаки постання нового етапу в розвитку української поезії засвідчує кінець 50-х – 60-ті роки ХІХ ст. Протягом трьох десятиріч у цій сфері, порівняно з попереднім етапом, відбувається значна проблемно-тематична, образно-стильова, версифікаційна перебудова; дещо інакший вияв здобуває суб'єктне «Я», зокрема, у співвідношенні емотивно-виражального й зображально-об'єктивізаційного планів, а також у формуванні нового образу героя.

Серед суспільно-історичних подій, що мали безперечний вплив і на розвиток письменства, можна назвати пожвавлення громадського життя в Російській імперії, зокрема й на українських землях, що було викликане результатами Кримської війни, підготовкою антикріпосницької реформи тощо. Відзначимо, що саме в період виникнення цих нових суспільних ідей С.Руданський приїхав навчатися до Петербурзької медико-хірургічної академії, яка була одним із найавторитетніших навчальних закладів того часу і де серед студентства активно поширювалися «нові» думки та погляди. Також тут ще в сорокові роки існувало численне українське земляцтво, серед яких у тому числі П.Куліш та Т.Шевченко.

На територіях підросійської України постає «українофільський», народницький рух, набуває реальних обрисів культурний зв'язок освіченої частини нації з народом. З цього приводу, акцентуючи на закоріненості української культури в європейський простір, М.Рудницький відзначав: «Наша література завдячує свій прокид своєрідному відокремленню. Вона прокидається від гомону європейських революційних гасел про свободу поневолених мас і замикає себе в тих гаслах, пов'язавши свою долю зі світом простолюддя. Українські письменники стають письменниками з думкою про єдину пекучу потребу народу – національну свідомість і боротьбу за національну окремішність»¹.

У цій духовній атмосфері українська література не була пасивним об'єктом впливу обставин, а й сама виступала фактором пожвавлення культурного життя. Це збігається з активними пошуками літературою нових форм художнього осягнення дійсності, вираження переживань людини, передусім сучасника і передусім у ситуації, коли уже не

¹ Рудницький М. Від Мирного до Хвильового. Між ідеєю і формою. Дрогобич: Відродження, 2009. С.55.

видаються утопічними завдання свідомої розбудови фундаменту культурного поступу нації.

На цей час поезія підійшла «з чималим досвідом романтичного досягнення внутрішнього світу особистості, освоєння історичної та умоглядно-антропологічної проблематики, випробування основних жанрово-стильових форм, уже маючи в своєму активі загальнозначущий художній потенціал ранньої лірики та ліро-епіки Т.Шевченка»¹.

Період посилення українського громадсько-культурного руху супроводжується в літературі появою значної кількості поетичних текстів та внутрішніми переорієнтаціями, суголосними, серед інших умов, також і певному зростанню міри громадської й національної «свободи». На думку М.Бондаря, який умовно називає означену епоху пошевченківською, поезія цього часу «за своїми художніми досягненнями не дорівнює прозі: зменшується інтенсивність пошуків, яка була розвинута в поетичній творчості Т.Шевченка, не досягається його ідейно-естетична висота. І все ж пошевченківська епоха має в своєму активі цілий ряд самобутніх поетичних творів з очевидною новизною тематики й проблематики, способів авторського вираження, передусім ліричного»².

У цей період продовжують творити поети старшого покоління (наприклад, О. Афанасьєв-Чужбинський, П.Куліш, Я.Щоголів, М.Устиянович, П.Леонтович). Орієнтовно в середині 50-х років XIX ст. розпочали творчий шлях Л.Глібов та С.Руданський. У кінці 50-х років перші твори публікують О.Кониський та П.Кузьменко, на цей час припадає й поетична творчість А.Свидницького, яка стала відомою вже після його смерті. У журналі «Основа» на початку 60-х років дебютували В.Кулик, В.Мова-Лиманський, М.Жук, М.Вербицький, О.Навроцький тощо. На західноукраїнських землях голосно зазвучав Ю.Федькович.

Отже, спостерігаємо «екстенсивний» розвиток поезії, збільшення самої кількості поетів і їхніх творів, які переважно друкуються у збірниках та альманахах, однак все частішим фактом стає й видання індивідуальних поетичних книг. «Поети цього часу – в основному вихідці з демократичного середовища – творчо «зафіксували» виниклий у поезії Шевченка тип поетичного мислення, усталили естетичні принципи відношення поезії до реальної дійсності, творчо освоїли змістово-фольклорне багатство спадщини Шевченка, зробили освоєне нормою і набутком багатьох. Ці поети, можна сказати,

¹ Історія української літератури XIX століття: У 2 книгах. Книга 2: Підручник / За ред. М.Жулинського. К.: Либідь, 2006. С.40.

² Бондар М. Поезія пошевченківської епохи. Система жанрів. К.: Наукова думка, 1986. С.9.

створили певну «атмосферу», в якій згодом з'явилися глибоко талановиті творчі особистості»¹.

Проте поезію цього часу не можна трактувати як лише наслідування Т.Шевченка, оскільки спостерігаємо численні спроби надання їй нових якостей. Стимулювалося це насамперед новими проблемами суспільного й особистого життя, що постали в нових історичних умовах. Кращими творами (серед яких є і поезії С.Руданського) поезія 50-70-х років змогла відповісти на духовні запити часу, внівши своєрідні риси в ідейно-естетичну картину світу, створювану українською літературою.

У поезії з'являються нові типи героїв, зокрема, тип героя національно свідомого інтелігента, народника, культурного діяча, що відчуває свою відповідальність і обов'язок служити народу. Трансформуються старі жанри, паралельно виникають нові. Ширше розгортаються громадянські, національно-культурні теми, виокремлюється й набуває самостійного значення пейзажна та філософська лірика, переосмислюється історичне минуле України: «У цей період, нарешті, зміцнюється ще одна ідейно-естетична й творча позиція, яку поділяє чимало літераторів. В основі її лежить висловлювана чи не висловлювана (але демонстрована самою художньою практикою) думка про очевидне зниження в духовній атмосфері епохи художньої смисломісткості безпосереднього відображення козацького минулого та про потребу основну творчу увагу зосередити на темі сучасності»². На наш погляд, така тенденція пов'язана насамперед з утвердженням в українській літературі реалізму, адже письменники-реалісти своїм завданням вважали реагувати на найбільш злободенні суспільні явища й проблеми, а звідси – «переорієнтація з минулого (чи майбутнього) на сучасне, конкретно-історичний підхід до явищ дійсності, правдивість у зображенні деталей, конфліктність»³ тощо.

Усі ці тенденції є свідченням того, що українська поезія 50-60-х років (ширше поезія пошевченківської епохи, що включає й 70-ті роки XIX ст.) стала якісно новим етапом у розвитку вітчизняної поезії і підготувала ґрунт для подальших здобутків, які виявилися у творчості І.Франка, Лесі Українки, В.Самійленка тощо.

Перші паростки оновлення української поезії 50-60-х років спостерігаємо уже у творчості С.Руданського. Оригінальним поетом-новатором назвав його ще М.Драгоманов. У статті «Малоруська література в Галичині в 1874 році», надрукованій у газеті «Киевский

¹ Бондар М. Поезія пошевченківської епохи. Система жанрів. К.: Наукова думка, 1986. С.13.

² Історія української літератури XIX століття: У 2 книгах. Книга 2: Підручник / За ред. М.Жулинського. К.: Либідь, 2006. С.63.

³ Пахаренко В. Художнє слово: порадник для вчителів української літератури. К.: Шкільний світ, 2001. С.35.

телеграф», він, зокрема, писав: «Руданський був одним з вельми небагатьох малоросійських поетів недавнього часу зі справжнім талантом та зі спробами торкнутися нових тем, а не тільки тих, які заїздили попередники й наслідувачі Шевченка»¹.

Як ми вже відзначали, часовий діапазон творчості Руданського-лірика невеликий – від 1851 до 1861 року. Усі свої твори поет називав «співомовками». Це понад дві сотні гуморесок (автор називав їх «приказки»), кілька поем та віршових хронік, драматична одноактівка, ряд ліричних віршів і балад, переспіви та переклади.

Творчість свою поет розпочав баладами. Баладну творчість С.Руданський продовжував і тоді, коли вже був автором великої кількості гуморесок, поем «Цар Соловей» та «Лірникові думи».

Оцінки цих балад у літературознавстві доволі різняться. Ю.Цеков, аналізуючи ранні балади Руданського, відзначав, що це, можливо, зовсім і не перші його кроки: «Гадаємо, що відомий нам доробок поета, маючи подекуди учнівський характер, навряд чи репрезентує перші кроки Руданського в поезії. Ймовірно, що його попередні літературні спроби до нас не дійшли. Балада «Два трупи» – це аж ніяк не твір поета-початківця. Сімнадцятирічним Руданський починав на такому рівні літературної вправності, котра зробила б честь найшановнішим фундаторам романтичної української поезії, майстрам і талановитим, і високоосвіченим, і багатим на життєвий досвід»².

Свою творчість Руданський продовжив віршами: від раннього сентиментально-романсового «Сиротина я безродний» до позначеного реалістичними подробицями «Іще вчора ізвечора». У ліриці С.Руданський проявив себе і як талановитий поет-лірик, що зумів передати почуття закоханого юнацького серця, і як автор майстерних суспільно-громадських та філософських творів. Лірика Руданського прикметна жанровою різноманітністю, цікавими, зокрема, є романи та «пісні»: саме такий заголовок дано більш як десятку творів; до деяких із них автором указані «голоси» інших, відомих українських або польських пісень, за якими вони мусили виконуватися; строфічні особливості ряду творів дають змогу гадати, що автор орієнтував їх на музичний супровід, можливо, навіть власного компонування.

У петербурзький період Руданський написав дві поеми: одна, сповнена філософських роздумів, що узагальнюють і поглиблюють народно-апокрифічні сказання, концентровані довкола Біблії, – «Лірникові думи» (1856); друга, алегорична за формою,

¹ Цит. за: Пільгук І. Степан Руданський: нарис життя і творчості. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1956. С.12.

² Цеков Ю. Степан Руданський. Нарис життя і творчості. К.: Дніпро, 1983. С. 17.

зміст якої складають оригінальні авторські етнологічно-історичні гіпотези, – «Цар Соловей» (1857).

З 1857 по 1859 року Руданським написано майже всі гуморески-«приказки». Тим часом уже 1860 рік поет присвячує переважно перекладам та переспівам, зокрема перекладає «Старочеські співи з Краледворського рукопису і других», а також за літературними взірцями створює поеми «Олег – князь Київський» (обробка фрагмента з «Повісті минулих літ»), «Костьо – князь Острозький» (вільна інтерпретація поеми польського романтика Ю.Нємцевича), «Ігор – князь Сіверський» (переклад «Слова о полку Ігоревім»).

Про поетичний хист та високу працездатність С.Руданського свідчить те, що цього ж року створено (всі вони написані протягом кількох тижнів) шість віршових історичних поем-хронік (за авторським визначенням – «співи») – «Мазепа, гетьман український», «Іван Скоропада», «Павло Полуботок», «Вельямін», «Павло Апостол» і «Мініх».

Загалом за короткий період часу (фактично одне десятиріччя) С.Руданський проявив себе як оригінальний поет у різних іпостасях і саме такою постає його творча еволюція – «еволюція дещо загадкова, навіть певною мірою алогічна: продовження баладного жанру та замилювання чеською романтичною псевдостаровиною – після саркастичних, світорозтращувальних гуморесок; наївна, незграбна у своєму алегоризмі поема («Цар Соловей») – одразу після іншої, де знайдено спосіб творчо-поглиблювальної фіксації найзагальніших народно-філософських уявлень («Лірникові думи»); наполегливість у схематичних історичних «співах» з ненатуральними героями – після ряду реалістичних поезій, у яких вияскравилося проникливе розуміння складності й драматизму людської долі»¹.

Не маючи, очевидно, широкої україномовної лектури на початку своєї письменницької діяльності, а пізніше навряд чи знайшовши сталі зв'язки з українською культурною громадою в Петербурзі, Руданський водночас виявив непереборне прагнення писати українською мовою, стати українським поетом, завжди залишався на патріотичних громадських позиціях. «Типологічні риси балад та ліричних віршів Руданського дозволяють припускати думку про певне знайомство його з українською романтичною поезією, можливо, і з ранньою творчістю Т.Шевченка, хоча переконливих аргументів цього досі не віднайдено»². У виробленні окремих детермінант його художнього світу велике значення мала також польська та російська поезія (зокрема творчість

¹ Історія української літератури ХІХ століття: У 2 книгах. Кн.2: Підручник / За ред. М.Жулинського. К.: Либідь, 2006. С.178-179.

² Там само. С.179.

М.Лермонтова, якого Рудницький пізніше перекладав, О.Кольцова, М.Некрасова, сатирична поезія петербурзьких журналів 50-х років).

Можемо припустити, що поет користувався з масової та міщанської субкультури, наприклад польських романсів (про це свідчать його переспіви), що встигли стати безіменними у нижчих шарах свого побутування. Безперечним є зв'язок творчості Руданського з українським пісенним та оповідним фольклором (вплив оповідних фольклорних жанрів бачимо насамперед у співомовках Руданського).

Якоїсь об'єднувальної естетичної платформи, єдиного творчого методу Руданський у своїй поетичній діяльності не мав. Багата жанрами, його поезія тяжіє «до різних напрямів і стилів, серед яких представлено й романтизм, і сентименталізм, і реалізм у різних його модифікаціях (як «примітивізм» із просвітницькою ідейною орієнтацією та без неї, так і навіть розгорнуту форму реалізму), і натуралізм»¹. Та все-таки його художній світогляд можна характеризувати як пізньоромантичний, без ідеалізації, з повним розчаруванням у дійсності.

Практично твори усіх жанрів (за винятком окремих поезій та історичних поем) виявляють «гіркоту бентежного поетового почуття, його похмуру меланхолію, загальний скепсис, окреслюють сам образ поета як один із найтрагічніших в українській поезії»². Ймовірно, причини цього криються як у злигоднях приватного життя, так і загальних тенденціях тої доби.

Як ми вже відзначали, першим літературним жанром, до якого звернувся С.Руданський, були балади. Вони написані частково в Кам'янець-Подільському (1851-1854), частково в Петербурзі (1858-1860) на основі переважно фольклорних джерел. Щоправда, за життя поету вдалося надрукувати тільки одну з них, а саме першу баладу «Два трупи». За В.Герасименком, теми балад – нещасливе кохання («Розмай»), неминучість покарання злочину («Люба»), сила народного закляття («Тополя», «Верба»)»³. Основним конфліктом балад, як правило, є любовний конфлікт, кохання без взаємності, розлучення закоханих або неможливість їх одруження.

Серед критиків нема одностайності щодо оригінальності та новаторства балад С.Руданського. Навіть склалася певна традиція трохи недооцінювати цю частину художньої спадщини поета або називати балади Руданського учнівськими. Зокрема, М.Рильський вважає, що «балади Руданського були старомодними вже для свого часу.

¹ Історія української літератури ХІХ століття: У 2 книгах. Кн.2: Підручник / За ред. М.Жулинського. К.: Либідь, 2006. С.180.

² Погребенник В. Степан Руданський // Українська мова і література в школі. 1998. №11-12. С. 22.

³ Герасименко В. Поет-демократ // Руданський С. Твори. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1956. С.11.

Треба відзначити в них, проте, безсумнівний народний характер і загальні гуманні демократичні тенденції, – риси ці ріднять Руданського з Шевченком, з великим польським поетом Міцкевичем, а іноді примушують нас згадати Пушкіна, зокрема дивовижну його баладу «Жених»¹.

Про наслідування Руданським у жанрі балади традицій, образів та мотивів українських поетів-романтиків (Л.Боровиковського, А.Метлинського, Т.Шевченка) говорять й П.Колесник, І.Пільгук, Б.Гур'єв, який, зокрема зазначає, що «драматичними ситуаціями і романтичними обставинами балади Руданського подібні до балад Л.Боровиковського, А.Метлинського та інших поетів-романтиків 30-40-х років»². Однак, на нашу думку, ці думки не зовсім справедливі. Так, дійсно у своїх баладах Руданський виступає яскравим романтиком. Однак чи варто говорити про наслідування (навіть невідомо, чи знав і читав, перебуваючи в семінарії, сімнадцятирічний поет твори своїх сучасників) чи застарілість цього жанру в творчості поета, адже Руданський безперечно вніс щось нове, щось своє у розуміння цього жанру.

Більшість балад С.Руданського мають фольклорну основу, причому не тільки українську. Так, балада «Купці», написана в Петербурзі, своїм джерелом має фольклорний переказ північних народів Росії про засудження жадібності. До речі, В.Герасименко, вказуючи на композиційно-сюжетну оригінальність балади «Купці», називає цей твір дуже цікавим, його «швидше можна назвати авантюрно-новелістичним віршованим оповіданням з моралізаторською тенденцією»³.

Балади С.Руданського написані переважно на теми психологічно-особистісні, у них нема багатьох мотивів, характерних для романтиків: історичного минулого України; протиставлення славної козацької епохи безславному сучасному; неприйняття навколишнього зла; пригоди виняткових героїв серед незвичайних, екзотичних обставин.

«Небилиці» Руданського, «маючи у формі дещо спільне зі старою баладною традицією (драматичний сюжет, мала кількість дійових осіб, схильність до фантастики і фольклорної поетики), все-таки були новим літературним явищем. Руданський, до речі, як і Пушкін (на відміну від Байрона чи Рилєєва), створюючи романтичні образи природи, ніколи не «видумував» їх, а виходив з особистих вражень. Природа, зображена в його баладах, рідна, українська, більше того – це Поділля, батьківщина поета»⁴. Схожу

¹ Рильський М. Про поезію Степана Руданського // Рильський М. Статті про українську літературу. К.: Дніпро, 1980. С.207.

² Гур'єв Б. Степан Руданський // Руданський С. Вибрані твори. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1949. С.9.

³ Герасименко В. Степан Руданський: Життя і творчість. К.: Наукова думка, 1985. С.41.

⁴ Цеков Ю. Степан Руданський. Нарис життя і творчості. К.: Дніпро, 1983. С. 63.

тенденцію відмічає й Б.Гур'єв: «Динамічність розгортання сюжету в баладах Руданського часто уповільнюється через намагання поета дати картини побуту, звичаїв, краси української природи. Природа іноді служить для автора засобом контрастного підкреслення трагічної долі героїв, або реалістичним чи романтичним тлом, на якому розгортається сюжет твору»¹. Раз у раз зустрічаємо часто вживані в народних піснях і баладах поетів-романтиків образи могили, чорного ворона, чорних хмар, бурі, хоча С.Руданський інколи переосмислює ці образи, надає їм нового символічного звучання. Для балад поета також характерні простий пісенний коломийковий розмір, народнопісенні зачини, епітети та порівняння фольклорного походження.

Балади Руданського значно багатші відображенням життєвим матеріалом, у них рішучіші спроби соціально-психологічного мотивування вчинків героїв. Деякі «небилиці» Руданського наближаються до жанру ліро-епічної поеми і, якби не фантастичний елемент, то, можливо, дослідникам і на думку не спало б зараховувати їх до банальних жанрових наслідувань.

На оригінальність жанру балади у творчості С.Руданського вказує й сучасна літературознавча наука: «За всієї зовнішньої подібності до української балади 20-40-х років балади Руданського, навіть незважаючи на спільність вихідного фольклорного матеріалу, містять ряд відмінностей. Йдеться, зокрема, про введення поетом принципу непередбачуваності вчинків героїв; наголошення на невідповідності емоційного малюнка внутрішнього світу персонажа загальному ходу подій, в якій він є учасником; побудова образу персонажа у протиставленні до засад хоч скільки-небудь раціоналістичній типізації. Дія в баладах Руданського визначається імпульсивними поривами персонажів, швидкоплинними душевними спалахами, раптовими перетвореннями-метаморфозами («Люба», «Упир», «Верба», «Тополя»)².

Світ балад Руданського не так таємничо-загадковий, як, наприклад, у Л.Боровиковського, скільки демонстративно непояснимий, свідомо абсурдний. Відрізняється він і від ірраціонального світу Шевченкових балад. Якщо в «Тополі» Т.Шевченка внутрішньо психологічно вмотивовано умовну подію (перетворення дівчини на тополю), то вчинки героїв у однойменній баладі Руданського настільки вільні від мотивування, позірно випадкові, що постають як розрізнені знаки, можливо, цілісного, але безпосередньо не відтвореного в баладі міфологічного сюжету.

¹ Гур'єв Б. Степан Руданський // Руданський С. Вибрані твори. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1949. С.9.

² Історія української літератури XIX століття: У 2 книгах. Книга 2: Підручник / За ред. М.Жулинського. К.: Либідь, 2006. С.188.

Таким чином, твори баладного жанру посідають своє місце в поетичній системі Руданського. Уже в перших своїх творах молодий поет проявив оригінальність і новаторство. Балади Руданського закорінені в український фольклор і міфологію, автор певною мірою відходить від попередньої романтичної традиції, зосереджується на психологічно-особистісних сюжетах, видозмінює композицію балад, в окремих творах вносить дидактичний елемент, зменшує роль фантастики, поглиблює соціальну мотивацію.

«Небилиці» С.Руданського засвідчили потенційні можливості подальшої трансформації жанру балади у наступних епохах. Однак по-справжньому поетичний талант Руданського розвинувся у його ліричних віршах. Загалом можемо стверджувати, що 50-60-ті роки XIX століття стали якісно новим етапом у розвитку української лірики, а важливу роль у цьому відіграв С.Руданський.

РОЗДІЛ II

ІДЕЙНО-ХУДОЖНЯ СВОЄРІДНІСТЬ ОСОБИСТІСНОЇ ЛІРИКИ СТЕПАНА РУДАНСЬКОГО

Лірична спадщина С.Руданського невелика за обсягом – всього трохи більше трьох десятків поезій. З них значна частина має автобіографічний характер, відбиває почуття й переживання самого поета. Умовно цю групу творів назвемо особистісною лірикою.

Головну частину творів цієї групи складає інтимна лірика. Любовна лірика цього періоду (50-60-ті роки XIX ст.) виявляє тенденцію до збагачення та урізноманітнення, свідчить про збагачення відтінків душевної прихильності. На думку М.Бондаря, «у любовній тематиці яскраво помітним стає загальний процес індивідуалізації центрального персонажа твору, що відбувається в українській поезії тієї пори також в інших жанрах, на іншій тематиці. Спостерігається відхід від народнопоетичних сюжетних і образних схем, більш розкованим стає варіювання ситуацій, у виклад вторгаються реалістичні прозаїзми. Вирішальну структуротворчу роль відіграє зміна «точки зору»: поряд з традиційним фігуруванням героїв у третій особі («козак і дівчина») здобувають місце звернення першої особи до другої, а також сповідальні, наче наодинці з собою, висловлювання про «неї»¹.

Схожі тенденції спостерігаємо і в інтимній ліриці С.Руданського. Перші вірші любовної тематики написані поетом ще під час навчання в Кам'янець-Подільській духовній семінарії. На думку В.Герасименка, пишучи ліричні вірші (сам автор називав їх переважно «піснями»), Руданський звертається не до фольклорних джерел, а до жанру романсу: «Під романсом, на відміну від народної пісні, розуміють вірш літературного походження, що може співатися іноді в супроводі музичного акомпанементу. Народна пісня завжди співається, часто хором»².

Романси були досить поширені в Україні. Їх складала ще І.Котляревський (пісні-романси в «Наталці Полтавці»), П.Гулак-Артемівський («До Любки», «Моїй доньці»), Є.Гребінка, В.Забіла, М.Петренко, в Галичині – М.Шашкевич, Я.Головацький, М.Устиянович. Чимало їх було складено під впливом народних любовних пісень.

Жанр романсу був дуже поширений і в російській та польській літературах, звідки Руданський іноді брав окремі мотиви.

¹ Бондар М. Поезія пошевченківської епохи. Система жанрів. К.: Наукова думка, 1986. С.101.

² Герасименко В. Поет-демократ // Руданський С. Твори. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1956. С.11.

Інтимна лірика Руданського має широкий діапазон варіацій одного й того самого в основі тужливого почуття самотності, нерозділеного або втраченого юнацького кохання. Таким є уже перший романс «Сиротина я безродний»:

*Сиротина я безродний,
Деся загину в чужині
І ніхто очей холодних
Не закриє там мені¹*

У короткій поезії всього на дві чотирирядкові строфи автор зумів передати глибину страждань ліричного героя, яким запанували туга і зневіра, відчуття «закиненості» в чужину. Вражає пророча сутність вірша: поет ніби запрограмував своє майбутнє і, будучи ще молодим, відчув, що доля судила залишитися йому самотнім, жити далеко за межами рідного краю.

Справді, покинувши Україну і поїхавши до Петербурга на навчання, Руданський фактично більше ніколи не повертався на Поділля, не вдалося йому й створити власної сім'ї. Тому й не можуть залишити байдужими читача рядки про могилу, до якої героя покладуть чужі люди, і про відсутність справді близьких та рідних, що зросили б «теплыми» (тобто справжніми, щирими) сльозами.

У багатьох віршах-романсах відчувається особиста драма Руданського, що наклала сильний відбиток на все його життя, внесла в його інтимну лірику почуття тихого страждання. Майже всі його «пісні» – це туга поетової душі за втраченою любов'ю, за коханою. Дослідники вказують на почуття С.Руданського до дівчини Марії Княгицької, яка пообіцяла дочекатися його, однак зрештою вийшла заміж за іншого. «Відомо, що навчаючись у семінарії, він закохався в дуже вродливу доньку однієї вдови і твердо вирішив одружитися з нею. Через бідність дівчина змушена була вийти заміж за іншого і тим самим порушити слово, дане Руданському, який у цей час був у Петербурзі»².

Душевні переживання ліричного героя позначені чистотою, гордим благородством, гуманними почуттями. У цій тузі за втраченим коханням «немає ні краплини егоїзму, в ній відчувається ніжна і вразлива душа людини, котру важкі страждання не можуть зіштовхнути в болото дрібних заздрощів, ревнощів і образ. Написані одного дня, 19

¹ Руданський С. Усі твори в одному томі. – К.; Ірпінь: Перун, 2007. С.9. Далі на це видання посилатимемося у тексті, вказуючи в дужках сторінку.

² Гур'єв Б. Степан Руданський // Руданський С. Вибрані твори. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1949. С.10.

лютого 1854 року, дві поезії «Ти не моя» і «Мене забудь!» – то «поетичне пророцтво своєї нещасливої долі, готовність до жертвності, щире прагнення щастя коханий»¹.

На думку М.Бондаря, романс в українській поезії того часу за настроєм «близький до жанру «думки», проте відрізняється від нього тяжінням до форм і образності, мало властивих народній поезії. Мова йде, зокрема, про своєрідний культ страждання, створений літературним романтизмом, про оригінальність композиції, яка полягає в таких особливостях, як «стансовість», завершеність строф, анафоричні й епіфоричні повторення словосполучень, що часто виражають основний мотив, обрамлення твору єдиним образом тощо»².

Саме такі риси притаманні поезіям С.Руданського «Ти не моя» і «Мене забудь!». У першому творі на передньому плані – тужливе почуття ліричного героя, який усвідомлює, що їм з коханою не судилося бути разом. В уяві героя постають окремі риси коханої дівчини (брови, обличчя, стрункий стан), що ще більше посилює страждання. У поезії спостерігаємо й певне протиставлення: якщо дівчина, на думку героя, ще зможе віднайти щастя, то сам герой впевнений у своїй майбутній самотності.

Підсилення головного мотиву відбувається за допомогою однотипних анафоричних і епіфоричних повторів «Ти не моя»:

Ти не моя! Но що ж я маю?

Чим похвалюсь тобі і я?

Хіба лиш тим, що тя кохаю;

Но ти, дівчино, не моя!.. (С.9)

В останній строфі поезії звучить натяк і на соціальний мотив. Можливо, причиною розлуки стала бідність героя, відсутність у нього матеріальних засобів для утримання родини. Про це свідчать його слова «Но що ж я маю?». Єдиний його скарб, найцінніший для нього, – це його кохання. Але цього не достатньо, тому так трагічно звучить рядок-підсумок: «Но ти, дівчино, не моя!».

У ранніх віршах інтимної лірики С.Руданського поступово визначаються риси ліричного героя. Поет прагне розкрити його внутрішній світ, показати душевно багату особистість молодого хлопця. Цим обумовлюється задушевність ліричних поезій Руданського. Він уже в ранній ліриці зумів висловити глибокі почуття, відтворити сердечність дружби, біль розлуки.

Мотив самотності та прагнення знайти своє щастя в житті розкрито і в поезії «Не дивуйтесь, добрі люди» (датована 1854 роком, коли С.Руданський навчався у Кам'янець-

¹ Цеков Ю. Степан Руданський. Нарис життя і творчості. К.: Дніпро, 1983. С. 86.

² Бондар М. Поезія пошевченківської епохи. Система жанрів. К.: Наукова думка, 1986. С.181.

Подільській семінарії), який, на нашу думку, можна віднести до жанру елегії. «Елегія (елегійна поезія) – це ліричний твір медитативного характеру, журливої тональності, поетична сюжетна основа якого – емоційна реакція суб'єкта на певні події, ситуацію, психічні імпульси (почуте, згадане, пережите) чи конкретний душевний стан ліричного «Я», яке охоплене меланхолією, смутком, навіть стражданням. Важливу роль у визначенні жанрової домінанти елегії відіграє модальна суб'єктивна емоційна тональність¹. Жанр елегії пережив розквіт у 50-70-х роках ХІХ ст. В елегії важливим жанровизначальним параметром виступає тема, психологічний мотив. Це переважно сумовитий розмисел в його особистісних результатах і в той же час в напруженому співвіднесенні долі героя, навіть побутових атрибутів його оточення, зі станом світу.

Елегія в українській поезії генетично пов'язана з жанром «думки», що іде від фольклору через поезію раннях романтиків і Т.Шевченка. Водночас в елегії, на відміну від думки, спостерігається відхід від народнопоетичних схем, дальше поглиблення інтимно-суб'єктивного начала. Остаточному жанровому виокремленню елегії сприяло також опанування досвіду сусідніх літератур, зокрема, російської.

На думку О.Ткаченко, елегія С.Руданського «Не дивуйтесь, добрі люди» виконана в романтичній традиції і є близькою до народнопісенної поетики. Тематика елегій-сповідей С. Руданського, за спостереженням літературознавця, не відзначається широтою і обертається довкола двох основних тем – розлука і всепоглинаюча туга-журба за втраченим коханням, а тому О.Ткаченко вважає, що у цьому жанрі поет виступив продовжувачем традицій М.Петренка та В.Забіли². Однак вважаємо, що у згаданій поезії спостерігається не тільки варіювання фольклорних мотивів, а й тенденція до глибшого розкриття внутрішнього світу ліричного героя, до ширості та безпосередності.

За твердженням І.Пільгука, твір С.Руданського «написаний на зразок сирітських і бурлацьких народних пісень»³ і співзвучний з Шевченковою «Думкою» («Тяжко, важко в світі жити»). Довірлива атмосфера досягається завдяки безпосередньому зверненню ліричного героя до широко кола адресатів:

*Не дивуйтесь, добрі люди,
Добрі люди, ви, сусіди,
Що задумуюсь між вами,
Що журюся я завсіди (С.9)*

¹ Ткаченко О. Розвиток жанру елегії в українській літературі ХVІ – ХІХ століть. Автореферат дисертації ...доктора філологічних наук. К., 2006. С.10.

² Там само. С. 25.

³ Пільгук І. Степан Руданський. Нарис життя і творчості. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1956. С.19.

У наступних строфах герой розкриває причини своєї зажуреності. Незважаючи на свій молодий вік, він не має особистого щастя-долі, відчуває себе самотнім, а життя здається йому цілковито безрадісним. Для підкреслення такого стану автор використовує цілу низку майстерних метафор, де життя людини, позбавленої щастя, порівнюється з нивою, де скошили всі квіти:

Життя моє! Життя моє!

Ти – покошена нива.

Не зосталась, не пригнулась

Жадна квітка щаслива (С.9).

Прагнення душі відчути кохання не реалізовується в дійсності, навколо героя не пишні садки, а «тільки камінь та пісочок», які асоціюються з чимось мертвим, що не має почуттів. Таке бачення навколишнього світу призводить ліричного героя до думки про передчасну смерть, яка не сколихне нікого:

І пригорне могилонька!..

Хто ж рідненький там заплаче?

Хіба ворон чорнокрилий,

Пролітаючи, закриче!.. (С.9).

Щоб виразніше передати думки і настрої простої людини, поет вносить у вірш лексику, властиву народним бурлацьким пісням: «як без щастя, як без долі», «щастя за горами, може, другим помагає, «як в полію билина», «пригорне могилонька» тощо.

Найвідомішим зразком інтимної лірики С.Руданського є романс «Повій, вітре, на Україну»:

Повій, вітре, на Україну,

Де покинув я дівчину,

Де покинув чорні очі...

Повій, вітре, з полуночі!.. (С.10)

У вірші ліричний герой висловлює свої тужливі почуття через довгу розлуку з дівчиною. Новаторство поезії полягає в тому, що тут особистісні мотиви поєднуються із національними. Образ коханої дівчини, який конкретизовано за допомогою цілої низки невеликих, але промовистих деталей, зливається з образом України – рідним краєм, від якого ліричний герой відірваний, бо знаходиться далеко на півночі. Вітер не тільки несе вісточку коханій, він посланець у рідний край, за яким ліричний герой дуже сумує.

На нашу думку, завдяки виходу за межі суто особистісної поезія С.Руданського ідейно наближається до віршів Т.Шевченка, написаних на засланні, які мають переважно

скорботний характер і навіяні тугою поета за Україною («Лічу в неволі дні і ночі», «Неначе степом чумаки» та інші).

Мотив цього вірша є типовим для ліричної свідомості: до нього (обираючи посланцем героя то вітер, то якогось птаха) наближалися й українські поети-романтики. Руданський подає самобутню інтерпретацію цього мотиву, композиційними засобами позначає почуття героя, його марення про рідну країну із залишеною там коханою дівчиною. Переживання героя подані психологічно переконливо, ціла гама почуттів передається в загалом стриманому окресленні образу віяння вітру, з якого герой відчитує безутішну звістку про долю свого кохання, відсутність будь-якого відгуку з рідного краю:

*А як мене позабула
Та нелюба пригорнула,
То розвійся край долини,
Не вертайся з України!..
Вітер віє, вітер віє,
Серце тужить, серце мліє,
Вітер віє, не вертає,
Серце з жалю замирає (С.10)*

Тут поєдналися і щемливе почуття надії-очікування, і туга з приводу довгої відсутності звістки, і лихе передчуття-жаль того, що кохана вже з іншим. І хоча фінал твору можна вважати відкритим (адже вітер, зрештою, ще може повернутися і принести звісточку), але вже сам розвиток ліричного сюжету, настрою «підказує» нам зовсім інше: вітер не вертає, бо кохана вже не тужить за ліричним героєм.

За спостереженням М.Рильського «вірш цей, що став народною піснею – поряд з піснями Шевченка, які пішли в народ, із знаменитою елегією Глібова «Стоїть гора високая» живе та побутує в широких масах і, розуміється, довгі роки буде жити та побутувати. Він близький за настроєм таким речам, як «Сонце заходить, гори чорніють» Шевченка»¹. На думку критика, автобіографічний характер цього вірша незаперечний і в ньому, безумовно, відбилася особиста драма Руданського².

М.Насенко проводить паралелі між поезією С.Руданського та віршем Л.Глібова «Журба»: обидві написані майже одночасно, «від них ще повівало тим задушевним романтизмом, що й від давніших «Дивлюсь я на небо» М.Петренка чи «Садок вишневий коло хати» Т.Шевченка, але це вже була почасти й реалістична лірика. «Журба» Л.Глібова

¹ Рильський М. Про поезію Степана Руданського // Рильський М. Статті про українську літературу. К.: Дніпро, 1980. С.208.

² Там само.

являла собою незаперечне ствердження цілком «конкретної» істини: «молодість не вернеться». Пісня С.Руданського своїм мотивом звернена до «конкретної» втрати кохання, про яке поговорити можна хіба що з вітром»¹.

Обидві поезії дійсно мають спільні риси. Зокрема, йдеться про загальну мінорну настроєвість, а також те, що в обох творах використано складний тип метафори, у якій єднався «настрій» живої природи і хвилюючий стан людської душі. Внаслідок такого єднання досягався філософський ефект «цілості» живого життя й естетичний феномен загадковості його. А центром філософії й естетики в поезії всіх часів виступає завжди людське серце. Тому можемо стверджувати, що у романсі «Повій, вітре, на Вкраїну» відбито драму людського серця, драму героя, що залишається вірним не лише коханій, але й рідному краю.

Відзначимо, що мотив самотності був поширений у світовій літературі, до нього більшою чи меншою мірою звертається майже кожен поет. Психологи вказують на важливість цього стану в психічному житті людини, на його очищувальній здатності. Самотність людини серед хаосу, краху ілюзій є цілком виправданою. Американський психолог Е.Еріксон, будуючи свою теорію на розвитку емоцій, поділяє життєвий шлях людини на вісім фаз. Шоста фаза характеризується почуттям самотності й ізоляції як альтернатива психологічної близькості людини з іншою людиною².

Філософи-персоналісти, визначаючи людський шлях до універсальності, обов'язковою умовою називають самотність. Але при цьому вказують на те, що покликання людини – жити в суспільстві собі подібних, а не сидіти на самоті. Таким чином, філософія особистості не вважає самотність суттєвою рисою людини. Письменники-екзистенціалісти, навпаки, прагнучи збагнути справжні причини трагічної невлаштованості людського життя, однією з найважливіших називають категорію самотності. Особливо важливим, на їх думку, є цей стан для митця, адже людина, що пізнала самотність – більш відкрита душею і здатна сприймати те, що інша не сприйме³.

Мотив нещасливого життя як певного фатуму, що наперед визначає долю людини звучить у поезії «Пісня» («Тільки-м родилась, злая недоля»). Цей твір відрізняється від попередніх тим, що його можна віднести до так званої «рольової» лірики. Героїня твору – дівчина, яка не зазнала в житті ні крихти щастя й любові. Автор персоніфікує образ лиха,

¹ Наєнко М. Художня література України: від міфів до модерної реальності. К.: Просвіта, 2012. С.340.

² Роменець В., Маноха І. Історія психології ХХ століття: Навчальний посібник. К.: Либідь, 1998. С.239.

³ Там само. С.240-242.

яке асоціюється зі злими богами епохи язичницької міфології, що пророкують людині її майбутнє:

*Тільки-м родилась, злая недоля
Стала, сказала без жалю:
«Будеш тужити, серце в'ялити,
Тебе я тим благословлю» (С.14).*

Навколо на героїню чекають одні страждання та нещастя, які уособлюються в символічному образі терну:

*Де ступнем ступлю, тернина коле,
Кров обкипає на ногах... (С.14)*

Цей образ є дуже давнім, має біблійне походження і зустрічається в багатьох притчах як символ складних життєвих випробувань. У подібному значенні часто він використовується у творах світової літератури. Схожу інтерпретацію образу терну бачимо і в С.Руданського. Героїня твору натякає і на моральну деградацію суспільства, байдужість людей до страждань інших:

*І, як в склепінні межі вмерлими,
Межі живими ходжу я (С.14.)*

Однак героїня, усвідомлюючи невідворотність такого ходу подій, не втрачає мужності, сили духу, готова протистояти злій долі до самого загину, сміливо звертається до неї:

*Знущайся, доле, не жалуй сили!..
До каплі кров мою істий!
І від людей забите тіло
Землею темною закрий! (С.14).*

Цікавим є вірш «До моїх дум», у якому любовна тема переплітається з темою призначення поета й поезії. Поштовхом до творчості для ліричного героя стала саме розлука з коханою дівчиною. Спогади про минулі щасливі хвилини, почуття самотності виливаються у словах – «рідних дітях». Вперше в ліриці Руданського висловлюється надія на те, що його вірші дійдуть до людей, стануть ширшим надбанням:

*Чого ж дума така пишна,
Чого ж слово бідне?
Дитя моє недоспіле,
Дитя моє рідне!
Згубив би я тебе разом,
Як Час свого сина,*

*Але, може, тебе прийме
Мати Україна! (С.20).*

Не всі поезії любовної лірики поета позначені почуттям самотності та розчарування. Своєрідним контрастом до вище розглянутих творів виступає «пісня» «Хлопці-молодці, Пийте, гуляйте», у якій, як відзначає М.Рильський, відверто звучать «вакхічні анакреонтічні мотиви»¹.

Твір має закличний характер, автор утверджує ідею гедоністичного задоволення життям. У жартівливій формі розкривається думка про те, що молодість буває всього раз, тому треба встигнути насолодитися «парубочим» життям, повеселитися з товариством, позалицятися до дівчат. Поет використовує символічний образ весни, який традиційно, починаючи з фольклору, асоціюється з молодістю людини, щасливим періодом життя:

*Одна в рік весна –
Згадайте, люди!
І в нас другий раз
Весни не буде!.. (С.15).*

Вірш виступає своєрідним гімном молодому коханню. Головна думка поезії утверджується у строфі, що утворює поетичне кільце, повторюючись на початку і в кінці твору:

*Хлопці-молодці,
Пийте, гуляйте!
Жваві дівчата
Хлопців кохайте (С.15).*

Отже, бачимо, що лірика С.Руданського передає всю гаму почуттів людини. Свідченням цього є і його перші автобіографічні вірші, що виходять за межі романсової лірики, але які також зараховуємо до групи особистісної поезії.

Суворе життя одразу втягнуло Руданського в свій вир, не тільки випробовуючи на духовну міцність, а й розкриваючи вразливого, жадібному до спостережень поету досі не знані ним сторони. Не солодко жилося Руданському і в Кам'янці, але те, що змушений він був винести в Петербурзі, давало йому таку силу нових вражень, які не могли не відбитися в поезії. Жахлива бідність, в якій опинився Руданський, справді могла бути джерелом смутку та безнадії. Але молодий поет володів дорогоцінним умінням за будь-яких обставин не втрачати бадьорості духу і здатністю навіть у, здавалося б, безнадійному становищі глянути на обставини іронічним поглядом і піднятися над ними.

¹ Рильський М. Про поезію Степана Руданського // Рильський М. Статті про українську літературу. К.: Дніпро, 1980. С.209.

Цією рисою позначений вірш-послання «До дядька Прохора-ковалю». До жанру послання зараховуємо вірш, «написаний у формі звернення до певної реально існуючої особи (іноді до багатьох осіб). Зачинателем цього жанру вважають римського поета I століття до н.е. Горація, який у «Посланні до Пізонів» виклав свої погляди на поетичну творчість і правила мистецтва»¹. Зміст віршових послань може бути найрізноманітнішим: від дружнього обміну думками до політичних декларацій, філософських узагальнень, естетичних програм. Жанр послання досить широко представлений в українській літературі, зокрема, класикою стали вірші Т.Шевченка («Гоголю», «Марку Вовчку», «До Основ'яненка» та інші).

Вірш С.Руданського «До дядька Прохора-ковалю» сповнений добродушною іронією. Іронія вгадується вже в самому порівнянні власного нужденного студентського життя з ковальськими турботами дядька. І дивне враження: послання, котре, здавалося б, мало викликати лише жаль до бідного хлопця, який гине в чужині, «як тая билина», дійшов такої грані нужденності, що змушений, задушивши почуття гордості, просити в далекого родича грошей, зовсім не сприймається як принизливе жебрання, скоріше – це роздум про тяжкі шляхи здобування «дорогої науки» бідняком, це заклик до знайомої людини допомогти близькому здобути освіту на спільне благо:

*Пішов і я, дядьку,
Від батька на волю:
Сиджу на чужині,
Кую свою долю.
Сильні міхи дують,
Желізо біліє;
Кладу на ковадло –
Рука мені мліє.
І тяжко, і важко
Молот підіймати.
Бо нікому, видно,
Мені помагати....
...Я гину, а міг би
Ще силюнку мати
І недаром землю*

¹ Теорія літератури. Підручник / За наук. ред. О.Галича. К.: Либідь, 2001. С.296.

Сирову топтати (С.11).

Оригінальним є чудовий образ самотнього хлопця-коваля, в котрого мліє рука і якому несила далі кувати «долю хорошу», бо бракує піску, щоб приварити штибу до штиби. Завдяки цьому студент сприймається як людина, яка як і його дядько, робить потрібну іншим справу. Характерне тут порівняння грошей з піском, воно ще сильніше підкреслює різницю між високістю мети коваля долі і дріб'язковістю матеріального багатства.

Викликає симпатію чесність героя, який відверто зізнається, що не хоче звертатися до своєї родини, яка і без того бідує, а також прямо говорить, що віддасть гроші тільки якщо буде така можливість. Невелика і сума, яку юнак просить у дядька: всього 50 рублів, але вони стануть для нього великою допомогою.

С.Руданський сміливо вводить у поетичну мову прозаїзми – назви різноманітних ковальських інструментів, реалістично описує сам процес роботи коваля. Цією рисою вірш «До дядька Прохора-ковалю» перегукується з написаними пізніше поетичними творами Я.Щоголева, де описуються представники різноманітних занять і професій («Ткач», «Косарі» та інші).

Ще один автобіографічний вірш – «Студент» – М.Бондар відносить до жанру ліричного нарису, різновиду медитативно-описової лірики. «Описання дії чи обставин дії тут не ускладнене подійним сюжетом; цьому поетичному жанру притаманний прийом перерахування, «реєстрації» зовнішніх, послідовно зв'язаних один з одним актів, предметів обстановки. Позначити подробиці – ось головна мета ліричного нарису»¹. С.Руданський правдиво, і в той же час іронічно відтворив реалії свого студентського життя в Петербурзі, коли щодня доводилося боротися з нуждою, виживати в прямому значенні цього слова.

Перші рядки поезії – опис екстер'єру: стара похилена хатка бідної вдови, розміщена в болоті на березі Неви. Далі йде опис інтер'єру, в якій центральне місце займає фігура студента:

*А наліво – без копійки
Б'ється з нуждою студент.
...А у хаті на постелі
У сурдуті і плащу
Сидить студент медицини
Другий місяць без борщу (С.16).*

¹ Бондар М. Поезія пошевченківської епохи. Система жанрів. К.: Наукова думка, 1986. С.45.

Примітно, що постать героя виступає приблизно в середині вірша. Мовиться про це небагатослівно, такими ж короткими зворотами, не порушуючи загальної інтонації. Виклад створює враження послідовного і наче безпристрасного опису: ось кімната, ось студент, ось череп, у якому він тримав тютюн, ось стіна навпроти. «Його свічка лойова» допомагає здійснити оглядачеві перехід до подальшої обстановки, до неживих предметів, залишивши студента в числі перерахованих уже об'єктів.

Безумовно, це свідомо обраний художній прийом, на якому побудований вірш, належний до жанру ліричного нарису. Відповідає йому й художнє мовлення: пристрасні оклики, можливі в іншому вірші на тему помираючого студента-злидаря, тут заміщені лаконічним перерахуванням наявного і побіжною згадкою про те, що відсутнє, але могло б бути. Все це супроводжує легкий і болісний насміх автора (хата, яка «виглядає» з болота; «студент медицини», що йому, голодному, заманулося борщу; «свічка лойова» разом з «черепом» створює похмурий антураж, який тут переосмислюється в багатозначному «остання догоряє його свічка..»). З цього приводу М.Рильський зауважив: «Треба було мати навдивовижу міцне душевне здоров'я, щоб дати портрет цього бідняка студента (самого Руданського) і його оточення у вигляді віршованого жарту – невеселого, правда, але все-таки жарту»¹. Ця схильність до гумору, насмішка над злиденними обставинами життя повною мірою проявилися у співомовках автора.

Таким чином, серед особистісної лірики С.Руданського домінують твори любовної лірики, які переважно належать до жанрів романсу («пісні») та елегії. У цих творах представлено широкий діапазон варіацій одного й того самого в основі тужливого почуття: самотності, нарікання на долю, туги з приводу втраченого кохання. Маємо також зразки автобіографічних вірша-послання та ліричного нарису, у яких автор звертається до теми злиденного студентського життя.

¹ Рильський М. Про поезію Степана Руданського // Рильський М. Статті про українську літературу. К.: Дніпро, 1980. С.211.

РОЗДІЛ ІІІ

МОТИВИ ТА ЖАНРОВА РІЗНОМАНІТНІСТЬ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ЛІРИКИ ПОЕТА

Ще одна велика група віршів С.Руданського – це твори громадянського звучання, в яких автор порушує різноманітну тематику і використовує для художнього втілення своїх ідей різні жанри.

Один із ранніх віршів поета «Над колискою» можемо зарахувати до творів антикріпосницьких. Тут розкрито тему тяжкої долі залежної людини, яка від народження перебуває в рабстві. Своєю ідейною наснаженістю і засудженням насильства та жорстокості поезія С.Руданського перегукується з соціально-побутовими оповіданнями Марка Вовчка, написаними приблизно в той самий час. У творі «звучить пафос скорботи й ненависті, що може дорівнюватись окремим інтонаціям поезії Т.Шевченка; в художньому плані твір здобуває риси реалістичні»¹.

М.Бондар відносить «Над колискою» до жанру вірша-оповідання, який вже позбавлений фольклорної стилізації, багаторазових оборотів навколо провідних образів переживання ліричного героя; не обов'язкова для них і мелодійна наспівність. Головний художній смисл вірша-оповідання полягає в самих особливостях течії повістувального сюжету².

Вірш побудований у формі пісні-роздумів матері-кріпачки над колискою свого сина. Вона пророкує йому тяжку гнітючу долю, безрадісне майбутнє. У пісні матері відбиті всі життєві ступені поневоленої людини: з юних літ замість дитячих ігор – панська череда, гострі стерні і сльози, потім важка щоденна панщина:

*І що Божий день буде досвіта
До роботи вставати;
Свою силюнку, ні собі, ні мені,
А панам виробляти (С.12).*

А якщо хлопець спробує чинити спротив, то його одразу віддадуть у солдати:

*У мундир вберуть, оружжю дадуть,
Світ навіки зав'яжуть (С.12).*

Саме в цій частині твору висвітлюються дрібніші явища, типізуючі подробиці. Автор реалістично описує процедуру «прийому», огляд лікарів, прийняття присяги тощо.

¹ Історія української літератури ХІХ століття: У 2 книгах. Книга 2: Підручник / За ред. М.Жулинського. К.: Либідь, 2006. С.182.

² Бондар М. Поезія пошевченківської епохи. Система жанрів. К.: Наукова думка, 1986. С.185.

С.Руданський виявляє себе національно свідомим поетом і розглядає солдатчину не тільки як соціальне лихо, внаслідок якого руйнуються родини, у матерів забирають своїх дітей, а й як чинник денационалізації українців, що, зрештою, призводить і до моральної деградації народу. Ця думка звучить у наступних рядках:

*І приказ дадуть – мову рідную
На чужую зламати...
І наломися, і забудеш ти
Свою мову рідненьку,
Спом'янеш не раз не по-рідному
Свою рідную неньку... (С.12)*

Кріпаччину як явище, що руйнує людину не тільки фізично, а й духовно, викрито і в поезії «П'яниця». На наш погляд, цей твір можна зарахувати до жанру вірша-портрета, який, за спостереженням М.Бондаря, розвинувся саме у пошевченківську епоху. Для нього характерні «мовби нерухома точка зору на об'єкт, яким, природно, найчастіше виявляється людина. Персонажу дається різного роду – соціально-побутова, зовнішньоописова, психологічна – характеристика, дії його не розвинуті. ...У жанрі вірша-портрета зафіксовані найбільш характерні риси реального буття соціальних типів до- і пореформеної дійсності. Герої творів є образами представників переважно нижчих суспільних шарів. Це розорені селяни, заробітчани, дрібні ремісники»¹.

С.Руданський у поезії «П'яниця» створив образ кріпака, якого морально доконало підневільне життя. Автор використовує прийом самохарактеристики, його герой розкриває причини свого пияцтва: у нього є господарство, хороша дружина, «сини, як соколики», однак:

*Та тяжкі мої
Болі больні,
Бо не маю я
Волі вільної.
Запряжу воли,
Потом миюся,
Розпряжу воли –
Набік хилюся;
Повалюсь на бік,
Не здрімаюся,*

¹ Бондар М. Поезія пошевченківської епохи. Система жанрів. К.: Наукова думка, 1986. С.34-35.

*Знов на панцину
Підіймаюся! (С.23)*

Тяжкі щоденні повинності, відсутність якоїсь світлої перспективи, надії на майбутнє, позбавленість права вибору, волі як найголовнішої запоруки щасливого життя – саме ці чинники штовхають людину до пияцтва як єдиного способу розради, забуття. Прикметно, що пізніше схожим чином причини пияцтва будуть описані і у творах українських прозаїків-реалістів Панаса Мирного та І.Нечуя-Левицького (у романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» змальовано, як після запровадження кріпацтва жителі села Піски все більше почали вчапати до шинку, запиваючи своє горе).

До кращих творів С.Руданського належать вірші «До дуба» та «Наука», у яких порушується мотив морально-етичного вибору, що стоїть перед кожною людиною, звучить думка про потребу відстоювання власної гідності. За жанром першу поезію можна віднести до жанру вірша-алегорії. «З рефлексивним началом медитативної лірики його споріднюють забарвлене ліричним почуттям відтворення (з різним характером і ступенем умовності) явищ і предметів дійсності, емоціональна «участь» в тих чи інших описуваних діях, станах, процесах. З іншого боку, цілком певне осмислення фактів і процесів дійсності з явною проекцією на логічний тезис зближує його з алегорією»¹

У поезії «До дуба» протиставляються два алегоричні образи – дуб та лоза. Ці суто «рослинні» характеристики алегорично розгорнуто, служать поетові для окреслення контурів мужньої особистості, прямого характеру, широких духовних запитів. Дуб, на відміну від лози, уособлює людину сміливу, чесну, духовно чисту:

*Нехай гнеться лоза,
А ти, дубе, кріпись,
Ти рости та рости,
Не хились, не кривись;
Ти глибоко углиб
Твердий корінь пусти,
Гілля вгору розкинй,
Та рости та рости!
...І весь світ обдивись,
І усе розпізнай;
І що доброго є,
Ти у себе впивай... (С.21).*

¹ Бондар М. Поезія пошевченківської епохи. Система жанрів. К.: Наукова думка, 1986. С.123.

Як зауважує Б.Гур'єв, маємо «протиставлення двох видів моралі – обивательського пристосовництва і активної дії, незламності»¹. Відзначимо, що людина духовно міцна, на думку автора, повинна займати активну життєву позицію, пізнавати навколишній світ (а не так, як лоза, все життя провести на болоті і уникати труднощів), не зупинятися на досягнутому, а вбирати в себе все те найкраще, що є, і, таким чином, змінювати життя на краще.

У поезії «Наука» син, що починає самостійне життя, вислуховує від своїх батьків дві протилежні поради. Перша порада від матері, яка радить йому бути покірним, запобігати перед багатими та сильними, а батько радить зовсім протилежне: *«Будь ти проклятий, Милий синочку, Як пігнеш таким Своєю спиночку; ..Ти тікай від них, Як від гадини, Ти не жди від них Перекладини..»* (С.24). У настанові батька важливі останні слова, в котрих він висловлює думку, що, тільки пізнавши світ, пізнавши добро-розум, син зрозуміє життєдайну силу рідної землі і привітається з нею, як рідний син. Фактично автор порушує ще й проблему патріотизму, збереження духовного зв'язку з рідним краєм, батьківщиною.

У вірші відчувається, що й сам поет зазнав багато кривд від так званих господарів життя, але ніколи перед ними не принижувався. В. Герасименко відзначає, що твір має своєрідну композицію. Він поділяється на дві частини – діалог матері й сина і діалог батька та сина. Відповідно до композиції поет втілює і задум твору². У першій частині викривається проповідь прислужництва й покори, а у другій – стверджується думка, що повноту щастя може дати тільки чесна праця і знання, дотримання моральних норм.

Протиставлення двох частин помітне і на мовно-лексичному рівні. Так, відповідно до науки покори мова матері повільна, насичена зменшеними й пестливими формами та дієсловами, що по змісту виражають покору, приниженість людини, улесливість і запобігливість («билиночка», «рядниночка», «годиночка», «драбиночка», «склони себе», «простели себе» тощо).

М.Рильський, зіставляючи «Науку» Руданського з «Песней Еремушке» Некрасова, зауважує, що Руданський тут цілком самобутній, і що на «Науці» лежить сильна печать його індивідуальності»³. На це вказує й Ю.Цеков, відзначаючи, що подібність віршів Руданського і російських поетів Некрасова чи Курочкіна «не йде далі теми. «Наука» – твір, безперечно, оригінальний, з тільки Руданському притаманними інтонацією і образною

¹ Гур'єв Б. Степан Руданський // Руданський С. Вибрані твори. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1949. С.12.

² Герасименко В. Степан Руданський: Життя і творчість. К.: Наукова думка, 1985. С.81.

³ Рильський М. Про поезію Степана Руданського // Рильський М. Статті про українську літературу. К.: Дніпро, 1980. С.209.

системою. У вірші оспівано благородне почуття вільної і непокірної натури людини»¹. М.Бондар зараховує твір «Наука» до жанру вірша-розмірковування: «Художнє узагальнення в цьому жанрі здійснюється значною мірою завдяки образам-поняттям, близьким до структури філософського, наукового, публіцистичного мовлення. Звернення до одиничних, окремих предметів має переважно узагальнено-риторичний характер»². Вірш «Наука» немовби наочно демонструє структуру художнього світу поета: «з одного боку, безпосередньо утверджується позитивний образ, проте досить невиразний і загальнісний, а з іншого – поет дає розгонисті, нищівні характеристики дійсності. Вони фактично і є основним засобом окреслення позитивного змісту – того, що протистоїть чи може бути протиставлене цій дійсності. Це своєрідне утвердження ідеалу через негативну емоцію»³.

За ідейним звучанням близькою до вище розглянутих двох віршів є поезія «Гей, бики», у якій автор пробує окреслити позитивний життєвий ідеал, намалювати оптимістичну картину майбутнього України. Умовно цей твір можна віднести до патріотичної лірики. За жанром «Гей, бики!» це вірш-алегорія (як і поезія «До дуба»). У радянський час більшість літературознавців трактувала цей вірш як заклик до культурницької, просвітницької праці. Зокрема, І.Пільгук писав: «Вірш С.Руданського «Гей, бики!» за своїм ідейним змістом належить до кращих творів поета. В алегоричній формі автор закликає до громадської діяльності на полі, яке страшно заросло»⁴.

Але насправді ідейний зміст вірша значно глибший. Воли – це символічний образ українського народу, який має переорати батьківське поле (тобто Україну) і очистити його від бур'янів. Ми розуміємо, що йдеться про підневільне становище України, яку треба звільнити. С.Руданський утверджує думку, що тільки спільна невтомна праця дозволить позбутися поганого «зілля на наших батьківських полях». Саме незалежність, воля України є запорукою її подальшого процвітання, щасливого майбутнього:

*Та гей бики! Зерно посіє,
Обіллє золотом поля,
І потече ізнову медом
І молоком свята земля.
І все мине, що гірко було,*

¹ Цеков Ю. Степан Руданський. Нарис життя і творчості. К.: Дніпро, 1983. С. 102.

² Бондар М. Поезія пошевченківської епохи. Система жанрів. К.: Наукова думка, 1986. С.142.

³ Історія української літератури ХІХ століття: У 2 книгах. Книга 2: Підручник / За ред. М.Жулинського. К.: Либідь, 2006. С.183.

⁴ Пільгук І. Степан Руданський: нарис життя і творчості. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1956. С.35.

*Настануть дивнії роки;
Чого ж ви стали, мої діти?
Пора настала! Гей, бики! (С.21)*

Вірш «Гей, бики!» (у першодруку «Гей, гей, воли») «це оптимістичне пророцтво про «дивнії роки». Предметна картина весняної оранки переростає в картину алегорично-символічну. У творі (написано у жовтні 1859 року) відбився бадьорий настрої початків масового українського культурницького руху, реальним учасником якого Руданський, проте, так і не став¹. Міфологічно-алегоричний образ сіяча і зерна як символу патріотичної праці на майбутнє зустрічаємо у багатьох інших поетів (зокрема, у Шевченка маємо «Орю свій перелог, убогу ниву, Добрі жнива колись-то будуть»), а це свідчить про те, що поезія С.Руданського, залишаючись оригінальною та самобутньою, розвивалася у контексті художніх пошуків української лірики 50-60-х років XIX ст. На глибину цих образів, їх багатий смисловий підтекст вказує й те, що до них зверталися й поети пізніших епох (наприклад, І.Франко, Б.Лепкий та інші).

Зустрічаємо серед ліричних творів Руданського й інші яскраві зразки патріотичної лірики. До неї, зокрема, можна зарахувати поезію «До України» («Ой з-за гори, із-за кручі...»), яка у радянський час замовчувалася і навіть не ввійшла до повного академічного видання творів поета. На нашу думку, за жанром це вірш-заклик, тобто твір, у якому є визначений адресат, в його структурі містяться не тільки спонуки до дії, а й часто – характеристики самого адресата – захоплені, дружньо-доброзичливі, турботливо-напутливі². Ці риси наявні і в поезії «До України». Тут чітко вказаний адресат (рідна Україна), є спонук до дії (заклик скинути московське ярмо), даються характеристики безрадісного сучасного рідного краю. У творі відкрито звучить мотив національної неволі та недвозначно оцінено результат кількавікової державної підлеглості України:

*Твоя слава – у могилі,
А воля в Сибіру.
От що тобі, матусенько,
Москалі зробили!
Гукни ж, Гукни, Україно,
Нещасная вдово!
Може, діти на твій голос
Обізвуться знову!*

¹ Історія української літератури XIX століття: У 2 книгах. Книга 2: Підручник / За ред. М.Жулинського. К.: Либідь, 2006. С.184.

² Бондар М. Поезія пошевченківської епохи. Система жанрів. К.: Наукова думка, 1986. С.154.

*Може, знову розв'яжуться,
Зав'язані руки,
Може, знову бряжчатимуть
Козацькі шаблюки! (С.15).*

Ліричний персонаж твору, молодий козаченько, закликає чимшвидше повстати, бо «більше ссуть кров нашу Все більше та більше» і утверджує думку, що помста має бути кривава, аби «московським внукам» більше не забажалось поневолювати Україну.

До патріотичної лірики відносимо й історичну медитацію «Над могилою», яка в радянський час так само трактувалася упереджено. Наприклад, В.Герасименко стверджує, що у цьому творі поет ішов слідами романтиків і «віддав данину ідеалізації старовини, яку невблаганний час без жалю руйнував»¹. Насправді хоча медитація й має романтичний характер, однак трактувати її ідейний зміст та образи необхідно значно глибше. Нагадаємо, що медитація – «жанр ліричної поезії, в якому автор розмірковує над проблемами онтологічного, екзистенціального і тому подібного ґатунку, здебільшого схиляючись до філософських узагальнень»². Серед поетів-романтиків поширився й такий різновид цього жанру, як історична медитація, в якому осмислювалися проблеми історичного минулого України. Зразком такого твору є й поезія С.Руданського «Над могилою», в центрі якої традиційний для романтиків образ козацької могили. Однак автор переосмислює цей образ. Це не просто символ козацької слави, могила в Руданського уособлення древньої історії України, її державності, на охороні якого стояло військо – «чорнобиль». Та славні часи минулися і зараз:

*Проїшли тяжкі плуги
Через твоє тіло!
І пишнєє тіло,
Як вугіль, зчорніло...
І тільки лиш камінь
Край тебе біліє,
Но вже письмо друге
На ньому рябіє... (С.13)*

Автор використовує прийом контрасту: славне минуле – безславне сучасне. Йдеться про поневолення України, про те, що її історію переписано ворогами (вже «письмо друге

¹ Герасименко В. Поет-демократ // Руданський С. Твори. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1956. С.16.

² Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Гром'яка. К.: Академія, 1997. С.445.

рябіє»). Картина розорення могили і посипання чужого насіння – це алегорія процесів денаціоналізації, руйнування духовних та моральних засад українського народу:

*Запало насіння,
Коріння пускає
І силу чужую
Без жалю спиває...
І в місяців кілька
Край тої могили
З чорнобилем разом
Коноплі вродили!..(С.13).*

Чим довша неволя, тим більше поколінь безбатченків, моральних покручів («коноплі») народиться, і зрештою, цей процес може стати незворотнім. Таким чином, автор попереджає читача про небезпечні тенденції, пов'язані з підневільним становищем України, закликає залишатися патріотом свого краю, духовно незламною людиною.

Своєрідним продовженням поезії «Над могилою» можна вважати твір «Гей, браття-козаки, сідлайте-но коні!». Сам автор назвав його «Піснею», однак, на наш погляд, жанр твору можна визначити як вірш-заклик (або заклична пісня). Радянські літературознавці трактували поезію як відображення козацької боротьби проти польської шляхти у XVII ст.¹. Проте це знову ж таки тенденційне спрощене розуміння твору. У поезії уславлюється козацька звитяга та волелюбна вдача, що не прийме будь-якого ярма:

*Не гнути нами шиї, козацькі шиї,
Під тяжким залізним ярмом,
Не нюхати диму нещасного краю,
Що в'ється над нами кругом! (С.14).*

Вірш сповнений традиційними романтичними козацькими атрибутами (могила, козаки на конях, шаблі, люлька), містить закличні радісні інтонації, пафосні оклики («Сідлайте-но коні!»), риторичні запитання («Чи в нас не та сила, що у батьків була?»), які спрямовані на утвердження у читачів почуття патріотизму, віри у відродження колишньої козацької слави:

*А люлька-голубка нехай не вгасає,
Палить вражі села кругом!
Нехай ворог знає, повік не гадає
Знуцатися над козаком!.. (С.14).*

¹ Пільгук І. Степан Руданський: нарис життя і творчості. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1956. С.33.

Якщо у вірші «До України» образ ворога конкретизовано (це Москва), то тут він виступає узагальненим, абстрактним. Однак провідний мотив обох творів спільний – це заклик до визволення, покарання ворога, щоб той більше ніколи не зарікався знущатися над «козацьким» краєм.

У поезії 50-70-х років досить часто знаходимо використання біблійних жанрових форм. Зокрема, вже у Т.Шевченка маємо «Псалми Давидові», «Подражаніє 11 псалму», «Ісаія. Глава 35 (подражаніє)», «Подражаніє Іезекелію. Глава 19», «Осії. Глава XIV» (подражаніє). Пізніше використання згаданих жанрових форм знаходимо в поезії Ю.Федьковича, Л.Глібова, Я.Щоголева та інших.

Звертається до обробки біблійного жанру й С.Руданський, який спробував переспівати 136-й псалом Давидовий. Варіації на теми цього псалма зустрічаються раніше в європейських літературах, наприклад у Байрона, в його циклі «Єврейські мелодії», а пізніше мотив поневолення Ізраїлю і вчинки поета в цій ситуації відображені у вірші Лесі Українки «Як Ізраїль діставсь ворогам у полон», в її драматичних поемах «Вавилонський полон» і «На руїнах». «Протягом десятиріч згаданий псалом осмислювався по-різному. Сюжет його не піддається однозначному тлумаченню, а містить у собі джерело багатьох колізій»¹. Румунська дослідниця Магдалена Ласло-Куцюк зауважує, що у творах на мотиви 136-го псалму «встановлюється точна еквіваленція Україна – Єрусалим, Вавилон – царська Росія, і саме з таким підтекстом мотив проходить через творчість чільних українських письменників»².

Вважаємо, що подібне протиставлення наявне і в поезії С.Руданського «Псалом 136». Доля поневоленого Єрусалима прозоро асоціюється з долею колоніальної України. У творі автор порушує важливу тему ролі, призначення поета й поезії (ширше мистецтва) у житті суспільства. Митці відмовляються співати пісні свого народу ворогам, оскільки творчість – це не просто розвага, а й утілення високих духовних цінностей, духовного стержня самої нації:

Та як нам грати, як співати

Про славу наших перших днів?

Ні!.. Не дамо ми свої пісні

На сміх заклятих ворогів!.. (С.17).

До речі, таку саму позицію займав і сам автор, який ніколи не писав російською мовою, а у його творах (як ліричних поезіях, так і в співомовках та поемах одним із

¹ Бондар М. Поезія пошевченківської епохи. Система жанрів. К.: Наукова думка, 1986. С.168.

² Ласло-Куцюк М. Засади поетики. Бухарест: Критеріон, 1983. С.169.

провідних є образ України, її підневільного становища). Прикметно, що і в цьому творі, як і в поезіях «До України» та «Гей браття-козаки, сідлайте-но коні», в останній строфі звучить мотив відплати:

*Щасливий будь, хто вам відплатить,
Хто й ваші діти розніве
І зо сміхом без серця, жалю
А перший камінь розіб'є. (С.17).*

Тому вважаємо несправедливими висловлювання літературознавців радянського часу, які стверджували, що С.Руданський у своїх творах був обережніший за Т.Шевченка і не досягнув його рівня гостроти у викритті підневільного становища України. Така оцінка зумовлена тим, що С.Руданський закликав не до абстрактної боротьби за справедливість, а до визволення України саме з-під ярма Росії, про що в радянську епоху, звичайно, говорити було не можна.

Окрему групу серед громадянської лірики С.Руданського займають сатиричні жартівливі поезії, найвідоміші серед яких «Полюби мене» і «Богдай тебе»

У сатиричному вірші-портреті «Полюби мене» поет малює образ морально безхребетного, розпусного багача, що шукає продажного кохання. Це підстаркуватий здеморалізований цинік, який свідомо прийняв закони суспільства, де все купується і продається: то продавав себе за гроші старій вдові, то плазував перед сильними світу цього, то гнув шию «аж до самої ноги», так і не навчившись розрізняти, де добро, а де зло. У вірші використано прийом самовикриття і відсутність вказівки на конкретну особу – головний герой, неперебірливий у словесних характеристиках себе самого, є збірним типом:

*Лисий я, волосся спало,
Решта білая, як сніг,
Недалеко моя яма,
Та я в яму ще не ліг...
Небагато в мене мізку,
Та і пусто в голові,
Та я змалку оженився
На багатій удові (С.20)*

Написаний легко, стрункий за, твір цей, на думку Ю.Цекова, показовий ще й тим, що це «перший віршований фейлетон в українській літературі, фейлетон «безадресний», якщо

користуватися сучасною термінологією. Фактично це перша спроба в жанрі, який згодом здобув великого розвитку в Україні у творчості В.Самійленка та В. Еллана-Блакитного»¹.

Таким чином, громадянська лірика С.Руданського різноманітна своєю тематикою та мотивами. Автор відгукувався на найважливіші явища доби: підневільне становище України, кріпацтво і рекрутчина, утверджував ідею необхідності праці заради визволення рідного краю; порушував проблему морально-етичного вибору людиною свого життєвого шляху; мотив призначення поезії й поета у житті суспільства; у сатиричних творах викривав негативні порочні моральні явища у житті тогочасного суспільства. Різноманітна тематично громадянська лірика С.Руданського представлена багатством жанрів: тут і вірш-оповідання, і вірш-портрет, і вірш-заклик, і вірш-розмірковування, і біблійні переспіви, і вірші-алегорії, і елегії, й історичні медитації.

¹ Цеков Ю. Степан Руданський. Нарис життя і творчості. К.: Дніпро, 1983. С. 90.

ВИСНОВКИ

Поезія 50-60-х років стала якісно новим етапом у розвитку української літератури. Збільшується не тільки кількість поетів і їхніх творів, а розширюється їх тематика і проблематика, пов'язані з новими суспільними явищами, утверджуються реалістичні тенденції. Найбільш талановитими творами (серед яких є і кращі вірші С.Руданського) поезія 50-70-х років змогла відповісти на духовні запити часу, внівши своєрідні риси в ідейно-естетичну картину світу, створювану українською літературою.

У поезії з'являються нові типи героїв, зокрема, тип героя національно свідомого інтелігента, культурного та громадського діяча, що відчуває свою відповідальність і обов'язок служити народу. Трансформуються старі жанри, виникають нові. Ширше розгортаються громадянські, національно-культурні теми, виокремлюється й набуває самостійного значення пейзажна та філософська лірика, переосмислюється історичне минуле України, увага переноситься з минулого на сучасне.

Розширення тематики та мотивів української поезії, доволі масштабне за своєю широтою, в багатьох випадках супроводжується «осучасненням» поетичної лексики, посиленням публіцистичності, утвердженням нового рівня художньої предметності, розкриттям ліричного переживання в зримих реаліях зовнішнього світу.

Риси оновлення української поезії спостерігаємо уже у творчості С.Руданського – оригінальній і самобутній постаті літературного процесу ХІХ ст. Хоча його оригінальна творчість тривала приблизно всього одне десятиліття, він заявив себе у багатьох ліричних та ліро-епічних жанрах, найвідомішими з яких стали співомовки – короткі гумористичні сюжетні вірші.

Однак розпочав свою творчість С.Руданський із баладного жанру, який посідає своє місце в його поетичній системі. Уже в перших своїх творах молодий поет проявив оригінальність і новаторство. Балади Руданського закорінені в український фольклор і міфологію, автор певною мірою відходить від попередньої романтичної традиції, зосереджується на психологічно-особистісних сюжетах, видозмінює композицію балад, в окремих творах вносить дидактичний елемент, зменшує роль фантастики, поглиблює соціальну мотивацію.

«Небилиці» С.Руданського засвідчили потенційні можливості подальшої трансформації жанру балади у наступних епохах. Однак по-справжньому поетичний талант Руданського розвинувся у його ліричних віршах.

Лірична спадщина С.Руданського незначна за обсягом – всього трохи більше трьох десятків поезій. З них певна частина має автобіографічний характер, відбиває почуття й

переживання самого поета. Умовно цю групу творів можна назвати особистісною лірикою. У цій групі домінують твори інтимної лірики, які за жанром є романсами (сам автор називав їх «піснями») та елегіями («Ти не моя», «Мене забудь», «Сиротина я безродний», «Не дивуйтесь, добрі люди»). У цих творах представлено широкий діапазон варіацій одного й того самого в основі тужливого почуття: самотності, нарікання на долю, туги з приводу втраченого кохання. Вони засновані на народнопісенній поетиці, однак автор психологізує почуття персонажів, надає їм більшої індивідуальності, яскравості.

Однією з кращих поезій цієї групи є вірш «Повій, вітре, на Україну», новаторство якого полягає в тому, що тут особистісні мотиви поєднуються із національними. Образ коханої дівчини, яку конкретизовано за допомогою цілої низки невеликих деталей, зливається з образом України – рідним краєм, від якого ліричний герой знаходиться далеко на півночі. Вітер не тільки несе вісточку коханій, він посланець у рідний край, за яким ліричний герой дуже сумує. Своєрідним контрастом до решти віршів любовної лірики є пісня «Хлопці-молодці, пийте, гуляйте», у якій звучить мотив гедоністичного задоволення молодечим, парубочим життям.

Серед творів особистісної лірики маємо також зразки автобіографічних вірша-послання («До дядька Прохора-ковалю») та ліричного нарису («Студент»), у яких С.Руданський розкриває деталі свого злиденного студентського життя.

Ще одна велика група віршів С.Руданського – це твори громадянського звучання, в яких автор звертається до різноманітних мотивів і використовує для художнього втілення своїх ідей різні жанри.

У вірші-оповіданні «Над колискою» та вірші-портреті «П'яниця» автор викриває кріпацтво як антигуманне, аморальне явище, що призводить до моральної деградації й фізичної загибелі людини. Вірш-алегорія «До дуба» та вірш-розмірковування «Наука» присвячені темі морально-етичного вибору, що стоїть перед кожною людиною, тут звучить думка про потребу відстоювання власної гідності, про потребу жити чесним і духовно активним життям.

Групу творів патріотичного звучання складають вірш-алегорія «Гей, бики!», вірші-звернення «До України» та «Гей, браття-козаки, сідлайте коні!», історична медитація «Над могилою». Більшість з цих творів у радянський час трактувалися або тенденційно, або (як поезія «До України») взагалі замовчувалися. Причина цього в тому, що автор у цих творах відверто виражає свою національно свідому патріотичну позицію, недвозначно говорить про поневолення України і негативні наслідки такого колоніального становища та закликає до помсти, до праці заради утвердження свободи України.

Оригінальною є і спроба С.Руданського у сфері переспівів біблійних жанрів. У поезії «136 псалом» письменник порушує тему призначення поета й поезії в житті суспільства, наголошує на важливому духовному значенні художньої творчості, а отже, й на більшій відповідальності митця перед власним народом.

Майстерними є сатирично-жартівливі поезії С.Руданського «Полюби мене» (жанр сатиричного портрета або, за твердженням Ю.Цекова, віршованого фейлетону) та «Богдай тебе», у яких по-справжньому розкрився гумористичний талант автор. У цих поезіях викрито негативні моральні якості людини (продажність, нечесність, обман), що штовхають її на аморальні вчинки.

Лірика Руданського захоплює читача мелодійністю ритміки, гармонією барв і звуків, енергією точно вираженого почуття і є непересічним художнім явищем в українській поезії 50-60-х років XIX ст. Руданський володів справжнім умінням відгукнутися на найтонший порух душі, відбити його в яскравих як романтичних, так і реалістичних образах. Його високопоетична інтимна лірика передала широкий спектр переживань і настроїв, а громадянські поезії Руданського торкалися найважливіших національних, соціальних та морально-етичних проблем. Поет проявив себе майстром-новатором у різних жанрах.

Лірика С.Руданського до сьогодні не втратила свого естетичного та виховного значення, будучи зразком майстерності, високохудожнього відображення певних ідей та явищ дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Безпечний І. Теорія літератури. К.: Смолоскип, 2009. 388 с.
2. Білецький А. «Ільянонка» – перший повний український переклад Гомерової «Іліади» // Руданський С. Усі твори в одному томі. К.; Ірпінь: Перун, 2007. С.489-496.
3. Бондар М. Поезія пошевченківської епохи. Система жанрів. К.: Наукова думка, 1986. 326 с.
4. Василюк О. А.Кримський і М.Комар – сподвижники в оприлюдненні поетичної творчості Степана Руданського // Сходознавство. 2004. №25-26. С.14-30.
5. Герасименко В. Поет-демократ // Руданський С. Твори. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1956. С.3-30.
6. Герасименко В. Степан Руданський: Життя і творчість. К.: Наукова думка, 1985. 175 с.
7. Гнідан О. Історія української літератури ХІХ – початку ХХ століття: Практичний посібник. К., 1987. 406 с.
8. Гончарук М. Назріле академічне видання: С.Руданський і доля його літературної спадщини // Слово і час. 1994. №6. С. 36-39.
9. Гур'єв Б. Степан Руданський // Руданський С. Вибрані твори. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1949. С.3-18.
10. Даниліна О. Еволюція образу гетьмана Івана Мазепи в українській і зарубіжній літературі ХVІІ – ХХ ст. Мелітополь: Видавничий будинок ММД, 2009. 140 с.
11. Єфремов С. Історія українського письменства. К.: Femina, 1995. 451 с.
12. Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. К., 2006.
13. Зленко Г. Степан Руданський – шлях до Ялти // Слово і час. 1999. №1. С. 43-45.
14. Історія української літератури другої половини ХІХ століття / За ред. В.Поважної, М.Грицяя. Друге видання. К., 1986. 378 с.
15. Історія української літератури ХІХ століття: У 2 книгах. – Кн.2: Підручник / За ред. М.Жулинського. К.: Либідь, 2006. 712 с.
16. Колесник П. Степан Руданський. Літературний портрет. К., 1971. 111 с.
17. Ласло-Куцюк М. Засади поезики. Бухарест: Критеріон, 1983. 395 с.
18. Латник Г. Український Рабле // Руданський С. Усі твори в одному томі. К.; Ірпінь: Перун, 2007. С.5-7.
19. Лімборський І. Сентименталізм в українській літературі. Черкаси: Брама-Україна, 2009. 148 с.

20. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Гром'яка. К.: Академія, 1997. 752 с.
21. Марцінковський І. Петербурзькі зустрічі лікаря-поета Степана Руданського та поета-художника Тараса Шевченка // Галицький лікарський вісник. 2007. №2. С.110-111.
22. Наєнко М. Художня література України: від міфів до модерної реальності. К.: Просвіта, 2012. 1088 с.
23. Пахаренко В. Художнє слово: poradnik для вчителів української літератури. К.: Шкільний світ, 2001. 96 с.
24. Пирогова К. Художня інтерпретація образу козацтва в українській поезії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Автореферат дисертації ...кандидата філологічних наук. Дніпропетровськ, 2009. 24 с.
25. Пільгук І. Степан Руданський: нарис життя і творчості. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1956. 115 с.
26. Погребенник В. Степан Руданський // Українська мова і література в школі. 1998. №11-12. С. 21-25.
27. Рильський М. Про поезію Степана Руданського // Рильський М. Статті про українську літературу. К.: Дніпро, 1980. С.206-214.
28. Роменець В., Маноха І. Історія психології ХХ століття: Навчальний посібник. К.: Либідь, 1998. 992 с.
29. Руданський С. Листи. До Г.В.Руданського // Руданський С. Твори: У 3 т. К., 1973. Т.2. С.357-358.
30. Руданський С. Усі твори в одному томі. К.; Ірпінь: Перун, 2007. 520 с.
31. Рудницький М. Від Мирного до Хвильового. Між ідеєю і формою. Дрогобич: Відродження, 2009. 502 с.
32. Сиваченко М. Студії над гуморесками Степана Руданського: порівняльно-культурологічний аспект. К.: Наукова думка, 1995. 447 с.
33. Степан Руданський // Усі українські письменники / Упорядн. Ю.Хізова, В.Щоголева. Харків: Торсинг Плюс, 2006. С.324-329.
34. Теорія літератури. Підручник / За наук. ред. О.Галича. К.: Либідь, 2001. 488 с.
35. Ткаченко О. Розвиток жанру елегії в українській літературі ХVІ – ХІХ століть. Автореферат дисертації ...доктора філологічних наук. К., 2006. 30 с.
36. Ткачук М. Наративні моделі українського письменства. Тернопіль: ТНПУ, 2007. 464 с.
37. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. К.: Наукова думка, 1983. Т.41. С.235-351.

38. Франко І. Студії над Степаном Руданським «Ні зле, ні добре» // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. К.: Наукова думка, 1979. Т.28. С.251-255.
39. Чалий Д. Становлення реалізму в українській літературі ХІХ ст. К., 1956. 237 с.
40. Цеков Ю. Степан Руданський. Нарис життя і творчості. К.: Дніпро, 1983. 176 с.